

УДК 347.413

Т. В. Блащук*кандидат юридичних наук,**доцент кафедри цивільно-правових дисциплін**(Національний університет "Острозька академія")*

МОЖЛИВІСТЬ ВИЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВИ ЯК СТОРОНИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ

Держава як політико-територіальна організація суспільства є особливим учасником цивільних відносин. Наявність суверенітету дає можливість їй за допомогою об'єктивного права самостійно визначати засади своєї участі у цивільних відносинах та власну правосуб'єктність. У цивільних відносинах вона діє шляхом набуття та здійснення цивільних прав та обов'язків. При цьому, виступаючи у цивільні відносини держава не втрачає своєї якості суверена [1, с. 394].

Найбільш поширеними видами участі держави у зобов'язальних правовідносинах є договори купівлі-продажу, в тому числі шляхом приватизації, підряду, позики та банківського вкладу. У таких договорах реалізується не лише приватний інтерес особи, що вступає у відносини з державою з метою отримання прибутку, але й публічний інтерес держави у реалізації однієї зі своїх функцій.

Разом з тим, держава бере участь в цивільних правовідносинах не як окремо взяте єдине ціле, а як сукупність органів різних рівнів, які є незалежними один від одного і виступають як самостійні учасники цивільно-правових відносин.

Відтак, однією зі сторін такого договору є фізична чи юридична особа, другою стороною є держава як учасник цивільних правовідносин в особі

відповідного державного органу чи особи. Правильне визначення сторони договору у такому випадку є умовою дійсності договору (правочину).

У зв'язку з цим не менш важливим є і подальше вдосконалення правових механізмів регулювання участі держави у зобов'язальних відносинах, пов'язаних передусім з порядком відчуження чи надання у користування майна. Відсутність належної теоретичної основи вирішення вищезазначених проблем не дозволяє системно та узгоджено підходити до правотворчої діяльності, що нерідко призводить до помилок у законодавчому регулюванні відповідних суспільних відносин.

Питання визначення правового статусу держави як учасника цивільних правовідносин досліджувались у роботах Боднар Т. В., Білоус Ю., Дзери О. В., Вороніна О., Глоби О., Скловського К., Шевченко Я. М., Шершеневича Г. Ф. та інших. Особливо слід виділити роботи, присвячені цій проблематиці: І. Спасибо-Фатєєвої "Деякі проблеми, пов'язані з участю держави Україна в цивільно-правових відносинах" та О.М. Клименко "Держава як суб'єкт цивільного права".

Разом з тим, недостатньо дослідженим є питання щодо необхідності правильного визначення у договорі за участю держави як учасника цивільно-правових відносин – сторони договору.

Метою цієї статті є з'ясування можливості визначення держави як сторони договору.

Цивільно-правовий договір розглядається в науці як юридичний факт, що лежить в основі зобов'язання (правочин), як саме договірне зобов'язання, і як документ, у якому закріплений факт виникнення зобов'язального правовідношення.

Договір як правочин є вираженням узгодженої волі двох та більше осіб. У тому разі, якщо метою укладення договору є реалізація публічного

інтересу держави, відповідно реалізується воля держави як політико-територіального утворення, відтак, вона ж виступає стороною правочину.

Доктрина цивільного права визначає, що зобов'язання є правовідношенням, що виникає між двома сторонами, з яких одній належить право вимоги, а іншій відповідний цьому праву обов'язок і кожна сторона може бути представлена однією чи кількома особами [2, с. 4].

Відтак, сторонами договору як зобов'язального правовідношення є особа, якій належить право вимоги та особа, на якій лежить обов'язок. У нашому випадку зобов'язаною чи уповноваженою особою є безпосередньо держава.

І нарешті, коли розглядати договір як документ, у якому закріплений факт виникнення зобов'язального правовідношення, то говорячи про сторону – мають на увазі ту особу, що має право підписати такий документ. Підписати документ такий суб'єкт як держава безпосередньо не в змозі.

Відповідно до Цивільного кодексу України держава, Автономна Республіка Крим і територіальні громади здійснюють цивільну дієздатність через свої органи та представників (ст. 170 Цивільного кодексу України) [3]. Україна виступає у цивільних відносинах через органи державної влади, які не виступають при цьому в ролі владно-розпорядчого суб'єкта публічного права, а діють як рівні у правах з іншими учасниками цивільно-правових відносин.

Органи державної влади при здійсненні цивільних прав та обов'язків діють у межах встановленої компетенції. Компетенція органів державної влади – це сфера відання, у межах якої орган державної влади реалізує свої повноваження. Загальні засади розподілу компетенцій між органами державної влади містяться у Конституції України. Компетенції окремих органів конкретизуються в підзаконних нормативно-правових актах.

Верховна Рада України є законодавчим органом, що має повноваження діяти від імені України. Верховна Рада України контролює використання отриманих державою позик, також затверджує перелік об'єктів права державної власності, які не підлягають приватизації. Парламент затверджує рішення про надання Україною позик іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання від іноземних держав, банків позик.

Разом з тим, це не єдиний орган. У рішенні Конституційного Суду України від 1 липня 1998 року № 9-рп (справа щодо приватизації державного майна) [4] зазначається, що Верховна Рада України не може бути єдиним суб'єктом права державної власності, а виступає лише одним з органів державної влади в Україні, що здійснює права власника, в тому числі і право продати таке майно в процесі приватизації.

За характером повноважень розрізняються органи загальної компетенції (Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації), а також органи спеціальної компетенції (Національний банк України, Контрольно-ревізійна служба України, Державна митна служба України тощо).

Встановлюючи компетенцію кожного із органів, держава здійснює не тільки "поділ праці" й поділ між ними, а й поділ державно – владних повноважень. Порядок встановлення і обсяг компетенції залежить від того, до якої ланки державного апарату належить державний орган – законодавчої, виконавчої, судової влади. Винятковою рисою державних органів є те, що на відміну від індивідуальних суб'єктів, їхні правовідносини обмежуються тими цілями і завданнями, заради яких вони створюються [5, с. 363-364].

Важливу роль у сфері набуття і здійснення цивільних правовідносин відіграє Фонд державного майна України – державний орган, що здійснює державну політику у сфері приватизації державного майна.

Варто звернути увагу на те, що від набуття і здійснення Україною цивільних прав і обов'язків через органи державної влади слід відрізнити самотійну участь у цивільних відносинах таких органів.

В останньому випадку носієм цивільних прав і обов'язків виступає власне орган державної влади як юридична особа публічного права. Так само, орган державної влади, а не держава, виступає покупцем у відносинах купівлі – продажу товарів, необхідних для забезпечення його повсякденної діяльності. У цьому випадку органи державної влади діють у цивільних відносинах не від імені держави, а від власного імені, незважаючи на те, що вони оперують державною власністю, наданою на певних правових титулах [6, с. 288].

Відповідно до Положення про Державне казначейство, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 31 липня 1995 р. № 590 [7], Головне управління Державного казначейства організувало та здійснювало виконання державного бюджету, виходячи з принципу єдиного казначейського рахунку; здійснювало управління доходами і видатками державного бюджету, проводило операції з наявними бюджетними коштами, в тому числі в іноземній валюті, в межах розпису доходів і видатків державного бюджету; здійснювало за дорученням Кабінету Міністрів України і Мінфіну операції з іншими коштами, що перебували у розпорядженні Уряду України; здійснювало разом з Національним банком і Мінфіном управління державним внутрішнім і зовнішнім боргом та проводило їх обслуговування відповідно до чинного законодавства тощо. З 9 грудня 2010 року функції у сфері казначейського обслуговування державного бюджету покладені на Державну казначейську службу України, у зв'язку з оптимізацією системи центральних органів виконавчої влади [8].

Держава може набувати цивільні права та обов'язки не тільки через органи державної влади, а й через органи, які й хоча й не належать до

жодних гілок влади, проте є складовими механізми держави. У цивільних відносинах вони діють від імені та інтересах держави на постійній основі відповідно до нормативно-правових актів, які надають їм таку функції відповідно до повноважень. Так, згідно із ст.102 Конституції України від імені держави – Президент України виступає у цивільних правовідносинах, в тому числі підписує окремі види договорів.

Як випливає зі ст. 170 Цивільного кодексу України держава як й інші суб'єкти цивільного права може виступати у відносинах не тільки безпосередньо, а й через посередництво інших осіб-представників.

Представниками держави за спеціальними дорученнями можуть виступати фізичні та юридичні особи, органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування.

У разі якщо представництво виникає на підставі закону або іншого акта законодавства органу державної влади, то безпосередньо цим законодавчим актом призначається представник та визначається обсяг його повноважень.

У разі договірному представництві відповідні відносини виникають на підставі договору, а обсяг повноважень представника визначається домовленістю сторін.

Для виконання державних господарських функцій держава в особі уповноважених державних органів може виступати стороною в угодах з іноземного інвестування, орендарем будівель чи майна за кордоном, укладати цивільні угоди щодо будівництва, спорудження будівель для своїх представництв тощо [9, с. 3].

Таким чином, відповідаючи на питання про можливість визначення держави як сторони договору, слід сказати наступне.

Розглядаючи договір як правочин слід визнати державу стороною правочину, а так само держава є стороною договору як зобов'язання, і нарешті, коли розглядати договір як документ, то говорячи про сторону

договору зазначають відповідний орган державної влади чи представника, що повноважні на його підписання.

Список використаних джерел

1. Лунц Л. Курс международного частного права: В 3 т. – М. : Спарк, 2002. – 1007 с.
2. Агарков М. М. Обязательство по советскому гражданскому праву / М. М. Агарков. – М., 1940. – 175 с.
3. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
4. Рішення Конституційного Суду України від 1 липня 1998 року № 9-рп // Офіційний вісник України. – 1998. – № 27. – Ст. 1008.
5. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник / О. Ф. Скакун ; Пер. з рос. – Х. : Консум, 2006. – 656 с.
6. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2-х тт. / За ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – Т. I. – 832 с.
7. Питання Державного казначейства України : Постанова Кабінету Міністрів України від 31 липня 1995 р. №590 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 52. – Ст. 3275.
8. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 09.12.2010 р. // Офіційний вісник Президента України. – 2010. – № 32. – Ст. 1026.
9. Мамутов В. Доля государственного сектора в современной экономике / В. Мамутов, Л. Савельев // Підприємництво, господарство и право. – 2002. – № 9. – С. 3-5.

Блащук Т. В.

Можливість визначення держави як сторони цивільно-правового договору

В статті розглядаються особливості визначення сторони договору в тому разі, коли учасником правовідносин є держава, а також визначаються способи представництва інтересів держави при укладенні договору, робиться акцент на тому, що можливість участі держави як сторони цивільно-правового договору залежить від того, розглядаємо ми договір як правочин, зобов'язання чи документ

Ключові слова: договір, держава, сторона договору, представництво держави

Блащук Т. В.

Возможность выделения государства как стороны гражданско-правового договора

В статье рассматриваются особенности выделения стороны договора, в том случае, когда участником правоотношений является государство, а также определяются способы представительства интересов государства при заключении договора, акцентируется внимание на том, что возможность участия государства как стороны гражданско-правового договора зависит от того, рассматриваем мы договор как сделку, обязательство или документ

Ключевые слова: договор, государство, сторона договора, представительство государства

Blaschuk T. V.

Ability to define the state as civil parties to the agreement

This paper reviews the features which define the parties to the contract in case where a legal state is the party. The ways to represent the interests of the

state signing a contract are identified. The focus is put on the fact that the chance of state being a civil party to the contract depends on whether an agreement is considered to be a transaction, commitment or instrument

Keywords: agreement, the state, party to the agreement, state representation